

ДИНАСТИЧЕН ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ШИПКА-ШЕЙНОВО В КАЗАНЛЪШКО

Георги Китов

На 13 април 1993 г. под един от най-големите могилни насипи в района на некропола Шипка-Шейново, в могилата Оструша на около 3 км юго-източно от Шипка беше открита саркофагоподобна камера от гробница. Две седмици по-късно, когато разкопките приключиха,¹ беше ясно, че камерата е елемент от най-голямата и най-представителна гробница, откривана досега в тракийския свят. Установи се, че сме изправени пред изключителен гробнично-култов комплекс, функционирал през втората половина на IV век пр. Хр. Той само допълни и придаде по-ясни очертания на формиралото се вече предположение, че некрополът Шипка-Шейново е един от най-значимите в Тракия и принадлежи на дълго съществувал динистичен дом в долината, известна днес под името Резова.

Разкопките започнаха като спасителни през 1992 г., когато бяха проучени 15 могили и беше започната работата по разкопаването на други две. Материализираният резултат от тях се измерва посредством гробни и култови съоръжения в хронологически обхват от късната бронзова до късната римска епоха, една неограбена царска гробница от IV в. пр. Хр., няколко каменни струпвания от същото време и няколко по-ранни, няколко материализирани изяви на непознати или малко известни обичаи, повече от 150 предмета с висока научна, художествена и експозиционна стойност. Особено внимание заслужават материалите и съоръженията в наречените от нас Консулова, Биньова, Монтина и Тонкова могила, както и в именуваната от местното население Малка могила.

Консулова могила, насипът на която практически беше изцяло изтрит от селскостопански работи, предостави едно разрушено каменно струпване, под което успяхме да се доберем само до отделни кости от човешки скелет, един железен връх от копие, бронзов арибаловиден съд и сребърно устие. Последните два предмета са особено важни. Единият опровергава лансираното в бившата съветска литература твърдение, че този вид съдове са създадени като форма в Скития и са характерни за културата на тези северни племена.² Другият, изглежда, ще се окаже първото археологическо потвърждение за използването в Тракия на кожени мехове за вино. Освен

богатата растителна орнаментация, (Обр. 1) върху стените са врязани пет старогръцки букви (ро, капа, сигма, ню и делта) — ΡΚΣΝΔ, чийто числов еквивалент е 374. Той най-вероятно е трябвало да обозначава вместимостта на принадлежащия към устието мех. Формата на арибаловидния съд, очертанията на буквите и растителната орнаментация подсказват, че погребението в Консулова могила е извършено през втората половина на V в. пр. Хр.

Монтина и Тонкова могила са значително по-късни — III в. пр. Хр. Насипани след разрушаването на Севтополис, те изглеждат принадлежат на друг голям политически, религиозен и културен център, който все още не е открит. Под Монтина могила се оказва примитивно оформено каменно съоръжение във верижен план с три помещения. Средното — най-малкото, е без археологически материали и остатъци от ритуал. Симетрично разположените източно и западно от него са изключително интересни със съдържанието си. Първото от тях е с обилни следи от горене — опичане на пода, остатъци от въглени и пепел, кремирани кости, по всяка вероятност човешки. Западното е без остатъци от клада. Въпреки това в него са намерени незначително количество обгорени кости, вероятно от същия индивид, поставени тук след изгарянето на тялото по силата на ритуал, който тук не ще има възможност да бъде дискутиран. Двете камери противопоставят чрез разположението си и обединяват (чрез човешките кости и сходния инвентар) двете основни тенденции в тракийския култ — към огнените, слънчеви сили и към земните.³ Симетрията на двете се подчертава от поставянето на еднакви предмети — махайра, връх на копие, накити. Тя обаче е нарушена от два модела на лодки от глина в западното. Ладията и ладиевидните форми са характерни за тракийската култура и религия от края на бронзовата до края на желязната епоха без прекъсване.⁴ Нещо повече, те са засвидетелствани в проучения от мен раннобронзов некропол Горан-Слатина в Ловешко, което е едно от основанията да виждам тракийско присъствие на Балканите още през ранната бронзова епоха.⁵

Тонкова могила е много малка. Независимо от това и за разлика от съседната ѝ Катевска (с големи размери, но без каквито и да е съоръжения или материали), тя е резултат на колективно погребение и на сложен ритуал. Върху една кръгла площадка, засипана впоследствие с могилен насип, са погребани в три реда 6 човека и един кон. Северният ред е със скелет на млад мъж и две жени, средният е на три момчета, а на третия е погребан кон. Конят, мъжът и момчетата са положени, а двете жени изгорени. Човеците са погребани с дарове (глинени съдове) и лични вещи (накити при жените, предмети на въоръжението при мъжете). Конят е без инвентар. Ритуалите и резултатите от тях в Тонкова могила са важни в няколко направления.

Колективните погребения са рядко явление в Тракия и са предимно от по-ранно време и от района на Родопите.⁶ Обичаят изгаряне се счита обикновено за по-скъп и по-престижен и повече подхожда на мъже, докато в Тонкова могила е обратно. Ако се приеме, че в нея е погребано семейство, което е най-вероятно, потвърждават се съобщенията на Херодот от една страна за многоженство сред траките и, от друга, за обичая да бъде погребвана с аристократа и неговата жена, отнасящо се според Бащата на историята не за цялата тракийска общност. С последното тук е прекалено, сякаш две от жените са се оказали еднакво достойни да съпроводят съпруга си в отвъдния свят, без близките да успеят да установят коя от тях е била по-обичана.

Тонкова могила предоставя множество факти, които предстои да бъдат осмислени и обяснени археологически и исторически. Що се отнася до причината за едновременното погребване, тя вероятно ще се окаже по-скоро битова (природно бедствие, война или епидемия), отколкото ритуална — жертвоприношение, изпращане при боговете или друга от подобен характер.

Две разположени близо една до друга могили — Биньова и Малката, са насипани едновременно или в кратък исторически срок, както показва анализът на съдържащите се в тях материали. Те са и почти еднакви по размери — вис. по около 4 м и диаметри по около 30. В Биньова могила човешки погребения не са констатирани, в Малката е погребан, без съмнение, местен първенец, с всички подходящи му почести и изключително ценни лични вещи и дарове. В Биньова са открити две каменни струпвания, разположени на различна височина в насипа. Горното е с форма на триъгълник и под него се намира скелет на кон, без каквито и да е археологически материали. Под него е изградено второ — с форма на буквата “Е” с две отворени помещения. В едно от тях е било положено внимателно тяло на предварително и преднамерено обезглавен кон. На мястото на черепа е поставена шепа зъби, които е трябвало да го заместват. Зад скелета под средната стена е разположена пълна гарнитура от украси за конска амуниция — желязна юзда, тока и няколко апликации от бронз и 9 сребърни, от които 7 покрити с прецизно изпълнена врязана украса от животински изображения и растителни орнаменти в духа на тракийски схематизъм.⁷ По свбите художествени достойнства и научна значимост комплексът от Биньова могила е сравним само с тези от Могиланската могила⁸ и съкровищата от Луковит⁹ и Летница¹⁰. Още един подобен комплект беше намерен и в голямата гробница в могилата Оструша. Общото им значение за тракийската археология е изключително, най-вече с това, че двете потвърждават предположенията за решително тракийско въздействие върху развитието на художественото занаятчийство в Скития.

В Малката могила е изградена примитивна владетелска каменна гробница, която е била засипвана отвън едновременно с издигането ѝ. След приключване на ритуала вътрешността ѝ е внимателно запълнена с камъни и почва, покривна конструкция не е използвана. Гробницата е правоъгълна, като южната ѝ стена е стеснена, преминава в къс коридор и завършва със сравнително грижливо оформен вход. Непосредствено под него е изграден голям саркофагоподобен гроб (Обр. 2) от 9 големи плочи. Саркофагът е символичен — вътрешността му е съзнателно запълнена с камъни и почва, а двете покривни плочи са подпирени отпред с камъни, така че оставят отвор, през който е трябвало да се осъществяват контактите между реалния и отвъдния свят. Саркофагът е по-късен от гробницата, но е съобразен с нея и при построяването му не е посегнато на богатия инвентар.

В гробницата е било положено тялото на царска особа от мъжки пол. Полът се определя по антропологичните измервания¹¹, а санът е предполагаем въз основа на два костени скиптър с форма на двойна брадва — символ на владетелско положение в Тракия и в други райони на древния свят,¹² както и на изключително богатите, скъпи вещи, поставени като дар, или били притежание на погребания. Той е положен по диагонала на камерата с глава на югозапад. По тялото и около черепа са намерени златните и сребърни накити, от дясната му страна са глинените, бронзови и сребърни съдове, при краката са поставени едно бронзово огледало и множество костени пръчки и пластинки, някои с врязана художествена украса. В гроба са пръснати и други предмети от различен материал.

Най-ценният златен предмет е масивен пръстен с голяма елипсовидна плочка и врязана сцена на инвеститура. Подобно на други два от България¹³ и една недовършена рисунка в Свещарската гробница,¹⁴ тя представя богиня и местен владетел, прави, един срещу друг. Богинята поднася на владетеля един от символите на властта — вероятно ритон. Той пък държи в едната си ръка зад гърба друг символ — скиптър, горният край на който завършва с разширение — двойна брадва или грифон. Въпреки незначителните си размери, сцената е художествено изпълнена и е силно експресивна. Стилът е малко архаичен и издава средата или края на V в. пр. Хр. Предвид на това, че повечето от останалите материали са почти столетие по-късни, трябва да се предположи, че пръстенът е предаван по наследство в продължение на няколко поколения. От същото време изглежда да е една от огърлиците, съставена от 10 големи мъниста с украса чрез филигран — разположени една над друга розети, окръжности и др. По сюжет и качество на изпълнение тя е много близка до огърлицата от Кукува могила¹⁵ и също изглежда да е предавана по наследство в продължение на повече от век.

Друга огърлица е от дебела плетена верижка, две закопчалки, две висулки, една допълнителна верижка и три съединителни плочки с миниатюрни изображения на горгоната Медуза. Огърлицата е изключително произведение на античното ювелирство и е най-хубавата, намирана досега у нас. Верижката е подобна на няколко други от България¹⁶ и други райони на античния свят,¹⁷ една от висулките наподобява тази от Мезек,¹⁸ но е по-голяма, по-богато и по-интересно орнаментирана, с множество увити телове във форма на палмети “тракийски тип” (с обърнати навътре листа) и хиляди микроскопични топчета, оформящи “гроздове” или различни линии (Обр. 3). Някои лесно отстраними, но запазени грешки в линиите и особените палмети дават основание с голяма степен на вероятност да се защитава тракийският произход на майстора и ателието, изработило огърлицата. Групата на златните накити включва още няколко десетки мъниста с различна форма и украса от една или повече огърлици, една разкошна голяма висулка с чудесна филигранна украса, една елементарна телена висулка, няколко апликации и копчета, както и един малък, примитивно изпълнен, силно удължен нагръдник. Още един символ на царската власт се е намирал върху главата на владетеля. Той е носел лъчист венец от позлатени бронзови пръчки и глинени плодчета. Венецът е бил монтиран върху основа от кожа и дърво, която е изтляла с течение на вековете.

Сред сребърните накити се открояват множество фибули и три верижки — две плетени като голямата огърлица, третата от телени елементи. Всяка верижка завършва в краищата с по една фибула “тракийски” тип. Много интересно е да се отбележи, че всяка двойка е съставена от различни по форма завършеци на лъка — вертикални и S-овидно извити, считани понякога за важен датиращ елемент, с разлика около столетие. Очевидно Малката могила предоставя възможност да се предложи изоставянето на подобно виждане и утвърждаването на едновременно битуване на фибули с различни крайници на лъка. Няколко сребърни украси във форма на розети, вероятно за пришиване към дрехи, са позлатени.

Множество глинени съдове, някои с елементарна рисувана украса, са свидетелство за големите възможности на местното грънчарство. Върху два от тях — голяма амфора и ойнохое, са врязани еднакви знаци, най-близки по очертания до старогръцката буква Н /ета/. Един чудесно изработен, много голям аскос от червена глина, наподобява по форма този от могилата на Казанлъшката гробница.¹⁹

Бронзовите съдове са два — голяма купа без украса и ситула с две превезла. Вторият е със значителни художествени достойнства. Той е неочаквано добре запазен. Има формата на ситулите, определени вече като “тракийски тип”,²⁰ превезлата са му с конични профилирани пъпки в краищата, а ушите, за

конто са захванати. имат продължения надолу с високохудожествени изображения — релефно на брадат силен и триизмерно на лъвска глава, с издизаш от устата улей. Зад главата на лъва стената е с малки отвори за прецеждане на съдържанието — може би гъсто тракийско вино, с плувачи в него люспи и семки. Ситулата от Малката могила е най-хубавата от България,²³ изглежда по-добре изпълнена от тази от Дервени²⁴ в Гърция и се мери със сребърната от гробницата на Филип Македонски от Виргина.²⁵

Поредицата на метални предмети завършва от две малки изящни сребърни фиали, намерени във вътрешността на бронзовата купа. Фиалите щяха да бъдат ценен принос в областта на тракийската археология, ако преди няколко години не бяха намерени десетките екземпляри от Рогозен.²⁶ Въпреки това, наличието им като рядък случай в тракийската погребална практика, ще има важно значение за систематизацията както на този тип материали, така и на начините на откриването им.

Неограбената царска тракийска гробница от Малката могила щеше дълго да остане едно от най-важните открития, ако през пролетта на 1993 г. не беше проучена голямата гробница-мавзолей в могилата Оструша. Заедно с Шишманец и Голямата косматка тя е сред най-внушителните могилни насипи не само в Шилка, но и в Тракия изобщо.²⁷ Височината ѝ надминава 20, а диаметърът 100 м. Могилата има особена форма в резултат на използването ѝ за редут по време на руско-турската Освободителна война. Няколко помалки могили около нея предстои да бъдат проучени. Две от тях обаче са използвани за паметници на загинали руски войни и разкопаването им не е препоръчително. Гробницата е най-голямата в тракийския свят. Площта ѝ е около 100 кв.м., състои се от 6 помещения — едно изцяло запазено правоъгълно, още 4 правоъгълни и едно кръгло. Три гробници бяха известни досега с по три помещения — Мезек,²⁸ Стрелча²⁹ и Свещари.²⁸

В използването на гробницата се виждат три периода. Първоначалната част — монументална монолитна саркофагоподобна камера (Обр. 4) е омнирана и припоена чрез олово към изграден в южната периферия на готовия могилен насип тристъпален стереобат. Във вътрешността ѝ е изрязано погребалното ложе в същия блок, с имитация на пластични крака и стълба към него. Камерата е снабдена с огромен, отново монолитен капак. Таванът е покрит с пластично оформени над 40 квадратни, триъгълни, правоъгълни и 1 кръгло образни полета. Те са изпълнени с многоцветни стенописи, представящи портретни изображения, сцени, растителни и геометрични композиции. Използвани са 4 основни цвята — червено, жълто, синьо и зелено. Последният е толкова добре запазен, колкото е и непознат от останалите няколко тракийски паметника с многоцветни рисунки. За съжаление, гробницата е била случайно, изглежда, открита през IV в. сл.

Хр., осквернена, ограбена и опустошена. Тъй като ранните християни са проявявали нетърпимост към езическото изкуство, а също така и защото в стенописите е използвано в изобилие злато за позлата и инкрустация в изображенията, голяма част от тях са били жестоко изчегъртани и унищожени. Поданиците на Византийската империя са потърсили крипта под централната камера, като са издълбали тунел, разчитайки на аналогии в собствената си църковна архитектура. Опасно за паметника, това се оказало интересно за археологията, защото в тунела и в площта пред гробницата бяха намерени множество габари за обувки, няколко десетки бронзови монети, сечени от името на Константин Велики (306—337 г.), както и една изключително рядка персийска монета от средата на III в. сл. Хр., останали в обръщение почти столетие.

Външният вид на саркофагоподобната камера е също така представителен. Стените са гладки. Покривната плоча има корниз със зъбчест орнамент — имитация на гредоред. От страничните стени — изток и запад са моделирани фронтони, задната — северна, се издава като козирка навън, а в предната е изрязан входът, който е имал и двукрила, вероятно метална врата. Силуетът на отвора е дублиран от релефни линии. Прагът е изтрит и още веднъж свидетелствува, че камерата, а впоследствие и целият комплекс са били планирани и използвани като мавзолей.²⁹

Във втория период са пристроени останалите помещения. Пред централната камера е изградено помещение-преддверие. От него, освен в нея, се влиза и в две странични — югозападно првоъгълно и югоизточно с кръгъл план. Ако се потвърдят предположенията, че то е имало куполно покритие, — това би било 22-то гробно помещение от този тип в Тракия.³⁰ Входовете към централната камера и страничните помещения са били с пластична и цветова украса. Праговете им са били покрити с килими или други настилки от органична материя. Двете северни помещения са силно удължени в направлението изток-запад и са без входове. Те, изглежда, са замислени и използвани като гробни и са били затворени веднага след построяването. При разрушаването през IV в. сл. Хр. са били опожарени и ограбени. Като по чудо ограбването е избягнала западната четвъртата камера.

Третият период съвпада със самия край на IV в. пр. Хр. Тогава комплексът е бил изцяло засипан под продължението на могиления насип. Непосредствено на юг от гробницата е изграден от каменни блокове един символически саркофагоподобен гроб, а пред него са разположени множество глинени амфори, пигоси и др., предимно по-малки съдове, няколко каменни акротерия и антефокси с пластична украса във форма на цели и половинки палмети "тракийски тип".

Трите периода се датират точно с една аполонийска монета от средата на IV в. пр. Хр. и две на Филип Македонски /359 — 336 г. пр. Хр./ — едната сечена приживе, другата пост мортем.³¹ Неограбената камера съдържа един скелет на кон в пълен анатомичен ред, върховете на копия, с които е бил убит, най-малко два фрагментирани сребърни съда — каничка и фиала, и един пълен комплект от сребърни украси за конска амуниция, аналогичен на този от Биньова могила — два набузника с ажурна украса тип “скачени лъвски лапи”, 4 трискела с по три излизаци от един изпъкнал център /“животинско око”/ глави на грифони, всяка захапала гривата на предходната, (Обр. 5) и един начелник. Начелниците от двете гарнитурни са различни — първият е с триизмерна глава на овен, вторият — с глава на орлов грифон. Особено важен се оказва вторият, защото представлява липсващото досега звено, което свързва цяла група по-ранни тракийски начелници с друга група — скитски. Скитските се появяват в Южна Русия и Украйна през IV в. пр. Хр. без каквито и да било стилни, сюжетни и композиционни предшественици, докато пък по-ранните от Тракия нямаха продължение. Начелникът от Оструша се оказва от една страна продължение на старите тракийски традиции и от друга — предшественик на по-новите скитски. С това той документира решителното тракийско влияние във формирането на скитските занаятчийски традиции от една страна, и се явява поредното доказателство за значителен тракийски внос в Скития, от друга.

Като предоставят множество нови важни свидетелства за развитието и високото художествено равнище на тракийската култура, могилите от района Шипка-Шейново още веднъж показват на колко много нови неща може да се разчита в областта на тракийската археология и колко тя е значима за моделирането на античната и старобългарската цивилизации.

БЕЛЕЖКИ

¹ В разкопките участваха Богдана Лилова от ИМ “Искра” Казанлък, Марлена Кръстева от АИМ и специалисти /консерватори, реставратори, техници и др./ от АИМ, СУ “Св. Кл. Охридски”, студенти, ученици и пенсионери.

² Последно Ильинская, В. А., А. И. Тереножкин. Скифия VII — IV в. до н.э. Киев, 1983, с. 112 и сл., с. 142 и сл., с. 211 и сл., и пос. тѣм. лит.; Единствена Манцевич, А. П. Курган Солоха. Ленинград, 1987, №№ 64 — 68 и в други свои изследвания, макар и да ѝ бяха известни само 4 такива съда от България, успя да прозре техния тракомакедонски произход. Междувременно при мои разкопки бяха открити още 4 : 2 в Торос, Луковитско, по 1 в Дерманци, Луковитско и тук в Шипка, а станаха известни още 2 други — от Дебнево, Троянско, и Русевско /по данни на Д. Иванов, на когото и тук благодаря за предоставената информация/.

³ Китов, Г. Тракийските могили. — *Thracia*. X, 1993.

⁴ Бонев, Ал. Тракийския и Егейския свят през втората половина на II хил. пр.н.е. — РП, XX, С. 1988, с. 44, с. 49, с. 70.

⁵ Китов, Г., И. Панайотов, П. Павлов. — Могилни некрополи в Ловешкия край. Ранна бронзова епоха. — РП, XXIII, С. 1991, с. 47.

⁶ Кисъев, К. Некрополи от старожелязната епоха в Родопите. — Вековс, 1985, № 2, с. 52 и сл.

⁷ Китов, Г. Стилсва характеристика на памятниците на фракийското искусство с зооморфни изображения. — *Paipudca*, 3, 1980, с. 167 и сл.

⁸ Венедиков, И. Съкровището от Враца. С., 1975, с. 18 и сл.

⁹ Съкровището все още не е изцяло публикувано. Последна частична публикация Китов, Г. Новоностъпила апликация за конска амуниция от Луковитското съкровище. — *Изкуство*, 1987, № 7, с. 27 и сл. и пос. лит.

¹⁰ Венедиков, И. Съкровището от Летница. С., 1974, с. 6 и сл.

¹¹ Работа на д-р Слави Чолаков от БАН, комуто и тук благодаря.

¹² Китов, Г. Тракийски символични секири и амuleти с изображения на животни. — *Археология*, XXI, 1979, № 2, с. 13 и сл. с пос. лит.: Бонев, Ал. Тракийския и Егейския свят... с. 25 и сл. с пос. лит.

¹³ От Розовец, до Павел баня, фактически недалеч от Шипка /Филов, Б. Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско. С., 1934, с. 160 и сл./, друг златен пръстен от Брезово, също разположено недалеч /Филов, Б. Паметници на тракийското изкуство. — *ИБАД*, VI, 1916 — 18, с. 5/.

¹⁴ Чичикова, М. Гробницата от Свешари. — *Изкуство*, XXXIII, 1983, с. 4, с. 20.

¹⁵ Филов, Б. Надгробните могили..., с. 86, № 4.

¹⁶ Могилата Мушовица в Дуванлий, от злато — пак там, с. 84; разкошният сребърен накит от Букьовци — Попов, Р. Сребърно съкровище от Букьовци. — *ГНМ*, IV, 1922/25, с. 1 и сл.; една по-късна златна огърлица от Смочан, Ловешко — Kitow, G., P. Pawlow. *Kultura gaska na ziemiasn okregu Lovicanskiego*. S., 1987, 33 sqq. и др.

¹⁷ Например Andronicos, M. Vergina. The Royal Tombs. Athen, 1984, p. 179.

¹⁸ Филов, Б. Куполните гробници при Мезек. — *ИБАИ*, XI, с. 75, № 1.

¹⁹ Последно Живкова, Л. Казанлъшката гробница. С., 1974, с. 28, Обр. 8

²⁰ Venedikov, I. Les sites de bronze de Thrace. — *Thracia*, 4, 1977, p. 66 sqq.

²¹ Ibid.

²² Andronicos, M. Musée de Thessalonique. Athènes, 1983, № 43.

²³ Andronicos, M. Vergina..., p. 145 sqq. Една много хубава подобна ситиула, но с амазонка, вместо силен на една от дръжките е намерена в едно торфено находище в Украйна — Ганина, О. Д. Антични бронзи з Пшаного. Киев, 1970, с. 49 и сл., с. 90.

²⁴ Тракийското съкровище от Рогозен. С., 1988, с. 79 и сл.

²⁵ Класификация на тракийските могили по форма, размери и др. белези у Китов, Г. Тракийските могили...

²⁶ Филов, Б. Куполните гробници..., с. 12 и сл. Плошта ѝ е по-малко от 60 м².

²⁷ Китов, Г. Тракийските могили край Стрелча. С., 1979, с. 13 и сл.

²⁸ **Чичикова, М.** Гробницата..., с.20 и сл. Двете последни гробници са с площ по-малка от 30 кв.м, т.е. поне три пъти по-малка от Шипченската.

²⁹ Този термин беше въведен от мене — **Китов, Г.** Тракийската гробница-мавзолей край град Стрелча. — *Векове*, 1977, № 1, с. 12 и сл., а е по-обстойно обоснован у **Китов, Г.** Куполните гробници край Равногор в Родопите. — *Археология*, XXXI, 1989, с.37 и сл. с посочване на синонимни названия и лит.

³⁰ Преглед с литература за куполните гробници в Тракия у **Китов, Г.** Куполните гробници..., с.37 и сл. Още 4 гробници са публикувани допълнително у **Китов, Г.** Куполните гробници на нос Калиакра и нос Чиракман край Каварна. — *TAntBalc.*, IV, МСМХС, с.116 и сл.

³¹ Монетите са определени от проф.И.Юркова, на която и тук благодаря.

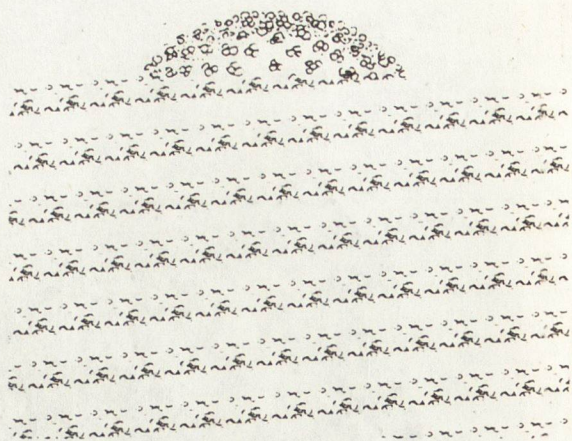
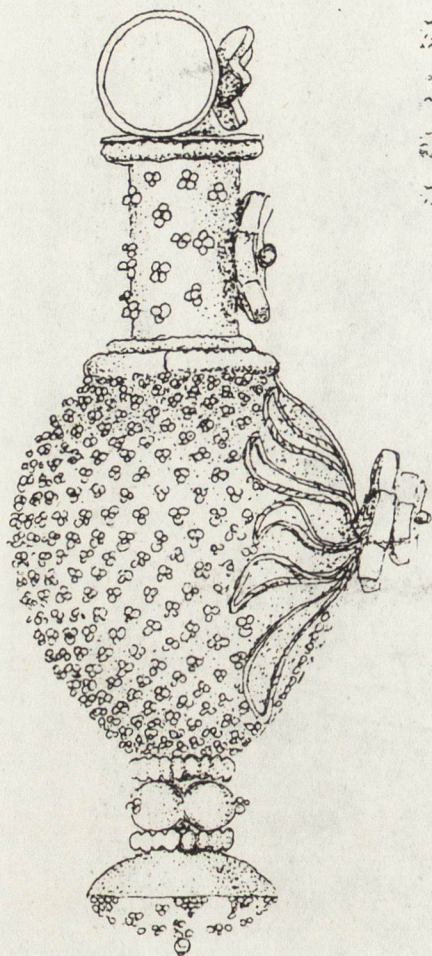
Обр. 1 Врязана растителна орнаментация върху стените на сребърното устие от
мех за вино. Втора половина на V в. пр. Хр. Сн. М. Филипов

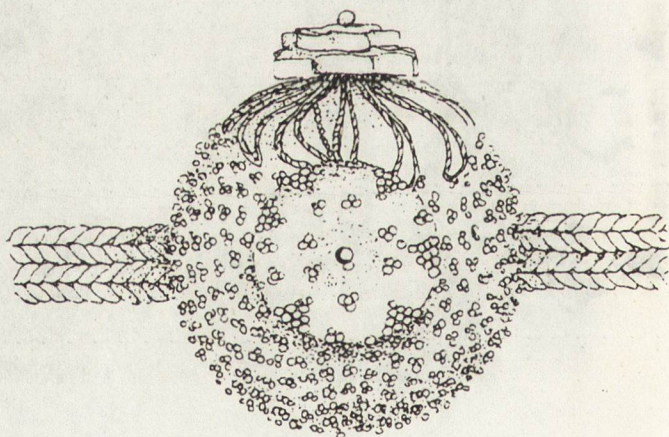
Обр. 2 Саркофагоподобен символичен гроб пред царската гробница в Малката могила. Втора половина на IV в. пр. Хр. Сн. Г.Китов

Обр. 3 Висулката на голямата златна оърлица от царската гробница в малката могила. Поглед от страни, отгоре и отдолу. Втора половина на IV в. пр. Хр.

Рис. В.Иванова

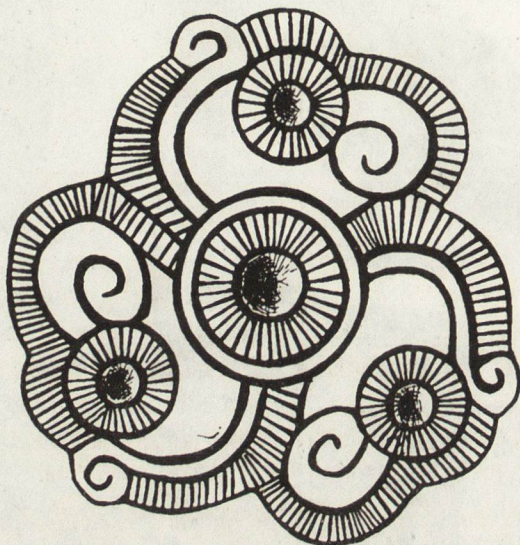
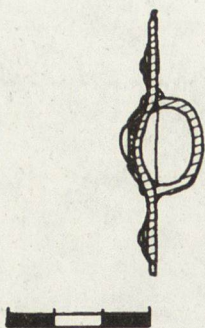

Обр. 4 Саркофагоподобната камера на гробницата-мавзолей в могилата Оструша. Поглед от югоизток. Средата на IV в. пр. Хр.
Сн. Г. Китов

Обр. 5 Сребърни набузници от конска амуниция с форма на трискели в кръгова композиция с изображения на грифони. Втора половина на IV в. пр. Хр.

Рис. В. Мерджанова